

Mladen Dolar

HEGLOVA FENOMENOLOGIJA DUHA

Slavoj Žižek
NASILJE

Aleš Bunta
UNIČITI NIČ?

Jure Simoniti
RESNICA KOT KREACIJA
HEGLOV POJEM MED SODBO
IN DUHOM

Jacques Lacan
HRBTNA STRAN PSIHOANALIZE

Jean Laplanche
SEKSUALNOST IN ENIGMA

Zdravko Kobe
TRI ŠTUDIJE O KANTOVI
PRAKTIČNI FILOZOFIJI

Peter Klepec
DOBIČKONOSNE STRASTI
Kapitalizem in perverzija, I.

G. W. F. Hegel
PREDAVANJA O ESTETIKI
ARHITEKTURA

Gregor Moder
HEGEL IN SPINOZA
Substanca in negativnost

Robert Pfaller
UMAZANO SVETO IN ČISTI UM

Clément Rosset
REALNO IN NJEGOV DVOJNIK
Esej o iluziji

Mladen Dolar
O SKOPOSTI

Jacques Lacan
ŠTIRJE TEMELJNI KONCEPTI
PSIHOANALIZE

Alain Badiou, Slavoj Žižek
HVALNICA LJUBEZNI

Tadej Troha
NITI ČUDEŽ NITI ČUDEŽ

Slavoj Žižek
NAJPREJ KOT TRAGEDIJA,
NATO KOT FARSA

Aleš Bunta
MAGNETIZEM NEUMNOSTI

Mladen Dolar
OFICIRJI, SLUŽKINJE IN DIMNIKARJI

Mladen Dolar

HEGLOVA
FENOMENOLOGIJA DUHA

Ljubljana 2017

Mladen Dolar
HEGLOVA FENOMENOLOGIJA DUHA

Zbirka ANALECTA

Izdajatelj: Društvo za teoretsko psihoanalizo
Uredniški odbor: Miran Božovič, Mladen Dolar, Rado Riha,
Alenka Zupančič Žerdin (predsednica), Slavoj Žižek

Jezikovni pregled: Dragana Kršić

Slika na naslovnici: Hegel, litografija L. Sebbersa (1828).

Oblikovanje: AOOA

Stavek: Klemen Ulčakar

Tisk: Ulčakar Grafika

Drugi natis

Naklada 400 izvodov

Ljubljana 2017

Knjiga je izšla s finančno pomočjo podjetja Votan komunikacije d. o. o.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

1Hegel G.W.F.

DOLAR, Mladen

Heglova fenomenologija duha / Mladen Dolar. - 2. natis. -
Ljubljana : Društvo za teoretsko psihoanalizo, 2017. - (Zbirka
Analecta)

ISBN 978-961-6376-75-4

292704000

Kazalo

(Uvod).....	11
I. PARADIGMA	17
1. Boj dveh linij.	17
<i>Post festum, ante portas 17 – Predgovor in »stvar sama« 20 – Prava in napačna znanost 23 – Zgodovina resnice 27 – Nemožnost dialektike 30 – Sedanje stanje duha 33 – »[...] ne pojem, temveč ekstaza« 37 – Anti-Schelling 40</i>	
2. Substanca je subjekt	47
<i>Teorija spekulativne sodbe 52 – Kantovska digresija 56 – Manko v substanci 59 – Predikacija in identiteta 63 – Dvakratno branje 66 – Bog je ime 69 – Tri naloge Fenomenologije 71 – Le mort saisit le vif 75</i>	
3. Logika zavesti, logika pojma	79
<i>Logika in metafizika 83 – »Erster Teil eigentlich« 86 – Heglova oporoka 90 – Zgodovina in matematika 92 – Čas je pojem 96 – Triangulum est lex mentis 100 – Emmanuel Ravelli 106 – Kdo (ne) razume Hegla? 109</i>	
II. ZAVEST	115
1. Čutna gotovost	117
<i>Prva ločnica 117 – Wo es war, soll ich werden 122 – Božanska narava govorice 128 – Kar se ne da izreči, je mogoče pokazati 131 – Teorija besedne igre 135</i>	

2. Zaznava	141
Auch in Eins 142 – Reč je nasprotje same sebe 145 –	
<i>S₁ in S₂</i> 151	

3. Razum	155
<i>Narava sile</i> 155 – <i>Nadčutno je pojav kot pojav</i> 160 –	
<i>Narava tautologije</i> 164 – <i>Sprevmjeni svet</i> 171 – <i>Zavest je subjekt</i> 175	

III. SAMOZAVEDANJE 179

(Uvod)	179
--------------	-----

1. Gospodar in hlapec	185
<i>Življenjska substanca</i> 186 – <i>Od poželenja do strukture</i> 190 –	
<i>Ekskurz: Lacan in Kojève</i> 195 – <i>Drugi je tretji</i> 202 –	
<i>Gospodar je hlapčev umislek</i> 209 – <i>Razčvetverjenje subjekta</i> 217 – <i>Znanstveni mit</i> 226	

2. Nesrečna zavest	235
<i>Pojem dela, delo pojma</i> 235 – <i>Od gospodarja k histeriku</i> 240 –	
<i>Stoicizem, skepticizem</i> 247 – <i>Dvoje v enem</i> 251 –	
<i>Syllogismus est principium Idealismi</i> 257 – <i>Grob in delo</i> 261 –	
<i>Služabnik božji</i> 269 – <i>Subjekt uma</i> 273	

IV. UM 283

<i>Kritika idealizma</i> 286 – <i>Opazujoči um</i> 291 – <i>Adaequatio intellectus et rei</i> 298 –	
<i>Frenologija duha</i> 304 – <i>Ekskurz: o teleologiji</i> 312 –	
<i>Heglova teorija dejanja</i> 316 – <i>Užitek in nujnost</i> 320 –	
<i>Od histerije k psihozi</i> 326 – <i>Lepa duša</i> 332 –	
<i>Reč je stvar sama</i> 341 – <i>Zakon je zakon</i> 346	

SKLEP.....	353
------------	-----

*Forma in vsebina 354 – Materija Fenomenologije 357 –
Fenomenologija skozi psihoanalizo 362 – Materija same
forme 364 – Laudatio 366*

BIBLIOGRAFIJA.....	375
--------------------	-----

Dodatek

ŠE ENKRAT: SUBSTANCA JE SUBJEKT.....	387
--------------------------------------	-----

Pričujoča knjiga prinaša v enem zvezku ponatis dveh knjig, ki sta izšli ločeno in ki sta že davno pošli: *Heglova Fenomenologija duha I*, Ljubljana: DTP-Analecta 1990 in *Samozavedanje: Heglova Fenomenologija duha II*, Ljubljana: DTP-Analecta 1992. Knjigi sta ponatisnjeni v praktično nespremenjeni obliki, le z nekaj manjšimi popravki. Čeprav sem kot avtor po četrto stoletje z marsičim nezadovoljen, pa predelovanje starega teksta po mojem ni prava pot za razgrnitev novih spoznanj, pristopov in izboljšav. To bom raje storil v novi knjigi o Heglu, tu pa naj kot *post scriptum* zadošča le novi dodatek.

Naslov knjige, *Heglova Fenomenologija duha*, je sicer zavajajoč, saj je tu podana le interpretacija prve polovice *Fenomenologije*, do konca poglavja o umu, za interpretacijo druge polovice je tedaj zmanjkalo časa in ostaja kot naloga za naprej.

Mladen Dolar

[Hegel] je imel sposobnosti enega največjih humoristov med filozofi, kakršne je imel sicer edinole Sokrat, ki je uporabljal podobno metodo. [...] Mežikanje mu je bilo, kolikor lahko vidim, vsajeno v naravo kot prirojena napaka in ga je spremljalo do smrti; ne da bi se tega zavedal, je kar naprej pomežikaval, tako kot se kdo drug ne more znebiti Vidovega plesa. Imel je takšen humor, da si npr. reda sploh ni mogel zamisliti brez nereda. Jasno mu je bilo, da se v neposredni bližini največjega reda nahaja največji nered in šel je celo tako daleč, da je trdil: na enem in istem mestu! [...] Opoval je temu, da bi ena bilo enako ena, ne le zato, ker vse, kar obstoji, nezadržno in vztrajno prehaja v nekaj drugega, in sicer v svoje nasprotje, temveč zato, ker sploh nič ni identično samemu sebi. Kot vsakega humorista ga je posebej zanimalo, kaj nastane iz stvari. Saj poznate berlinski izrek: »Kako si se spremenil, Emil!«¹ Ukvarjal se je s strahopetnostjo pogumnih in s pogumom strahopetnih. [...] Pojmi so se pri njem kar naprej zibali v gugalniku, kar spočetka napravi izredno prijeten vtis, dokler se gugalnik ne prevrne. – Njegova knjiga »Velika Logika« [...] je eno najbolj humorističnih del v svetovni literaturi. Ukvarja se s tem, kako živijo pojmi, te spolzke, nestabilne, neodgovorne eksistence; kako drug drugega psujejo in se obdelujejo z noži, potem pa skupaj sedejo k večerji, kot da se ne bi nič zgodilo. Nastopajo tako rekoč v parih, vsak je poročen s svojim nasprotjem [...] Kar je zatrdil red, temu takoj, po močnosti še v istem dahu, oporeka nered, njegova nerazdružna družica. Ne moreta živeti niti eden brez drugega niti eden z drugim. [...] Kot vsi veliki humoristi je vse skupaj počel s smrtno resnim obrazom. [...] [Politika] je bila tudi eden izmed njegovih vicev. Največji prevratniki se imajo za učence največjega zagovornika države.

Brecht: *Flüchtlingsgespräche* (GW 14, 1460–1462)

---

¹ Gre za berlinski vic, v katerem soproga s temi besedami nagovori nagrobnik svojega moža.

Širi se zgodba o koncu velikih zgodb. Zdaj naj bi končno opravili z velikimi pripovedmi, metanaracijami, ki so tako ali drugače utemeljevale moderno in jo spremljale kot njeno mitično dopolnilo. Znanost, na kateri je temeljil (v najširšem smislu) razsvetljenski projekt, je kot svojo oporo in legitimacijo nenehno potrebovala neko meta-pripoved, naj bo to »dialektika Duha, hermenevtika smisla, emancipacija razumnega ali delovnega subjekta, razvoj bogastva [...]« (Lyotard 1979, 7)² (če naj se tu držim le Lyotardove opredelitve sicer tako nebuloznega pojma postmoderne). Znanost je torej poleg lastnih imanentnih kriterijev ves čas za nameček potrebovala še veliko zgodbo o napredovanju uma in zgodovine, ta zgodba pa je obenem legitimirala tudi osnovne moderne institucije in načine družbene organiziranosti. Poprejšnje mitološke in religiozne pripovedi, ki so dotlej utemeljevale družbenost in ki so v razčaranem svetu izgubile veljavo, je torej nadomestila nova mitologija uma. Zdaj pa, ko smo na posled izgubili vero v odrešilno moč teh velikih zgodb, ki so moderni podeljevale smisel, zdaj ko je konec velikih svetovnozgodovinskih projektov, naj bi torej napočila nova epoha, ki se je v odsotnosti boljšega imena poimenovala postmoderna.

V tej luči se seveda Hegel, njegova filozofija nasploh in *Fenomenologija duha* še prav posebej, kaže kot veliki, če ne kar paradigmatški nasprotnik, nasprotnik *par excellence*. Videti je, da mu lahko napravimo vse zgoraj naštetе grehe, in to v eksemplarični obliki. Težko si je predstavljati večjo zgodbo, kot je *Fenomenologija duha*: le kdo se

---

² Pri citiranju se v splošnem držim najbolj ekonomičnega in uveljavljenega t. i. »harvardskega« principa. Izjema so le nekatere uveljavljene kratice za zbrana dela določenih avtorjev, predvsem pa citati iz same *Fenomenologije duha*, ki jih zaradi pogostosti navajam le s številko strani v oklepaju brez drugih oznak, naslanjajoč se na najbolj dostopno izdajo, tj. Suhrkampovo *Theorie Werkausgabe*. [V času prve izdaje te knjige še ni izšel slovenski prevod *Fenomenologije duha*, zato so bili vsi citati prevedeni s strani avtorja. Za drugo izdajo smo to ohranili.]

je že kdaj lotil tako velikopoteznega projekta, da bi v eni sami knjigi strnil tako rekoč vse človeško izkustvo (prvotni naslov knjige se je sploh glasil »Znanost izkustva zavesti«), vse možne drže do resnice v njihovi logični notranji navezavi, ob tem pa še celotno duhovno zgodovino človeštva, ki je privedla do sedanjega stanja duha? In vse tako, da tako v individualni kot v svetovni zgodovini vsaka stopnja imanentno sledi iz prejšnje, vse skupaj pa so vprežene v veliki projekt filozofije kot znanosti, imanentnega samorazvoja iz enega počela. Modernizem pač nikoli ni imel kake velike pripovedi, ki bi po ambicioznosti in širini zamaha lahko od daleč konkurirala tej.

Kdor se torej v tem novem postmodernem času resno loti Hegla, tvega, da si bo nakopal na glavo očitke, kako da se ukvarja z nečim zastarelim in preživelim, s podobo duha, ki jo je duh že zavrzel. Čeprav se postmoderna seveda priduša, da ne more več biti govora o kakem napredovanju duha, ki je bilo le mitski konstrukt velikih zgodb. A tu je nemara ironična plat te zgodbe o koncu zgodb, ki tudi sama ne more shajati brez metapripovedi – nenehno si sama sebi skače v usta in počne prav tisto, kar zagotavlja, da ne počne: razpreda svoj utemeljitveni mit o tem, kako da je konec ene velike historične epohe (modernizma) in začetek druge, razporeja svoje *heroes* in *villains*, pač v maniri vseh velikih pripovedi.

Kakorkoli že, temeljito ukvarjanje s Heglovo *Fenomenologijo* je lahko videti v nasprotju s prevladujočim duhom časa, še zlasti, če si Hegla ne jemlje za privilegirani predmet kritike, za objekt postmodernega obračunavanja in dekonstrukcije, če si ne prizadeva razkrinkati njegovih zahrbtnih pasti in ukan, v katere naj bi bili tako dolgo ujeti, niti ga ne postavlja kot tistega zlega duha vsega modernizma, ki smo mu komaj ubežali in pred čigar zablodami je treba svariti in obvarovati nove duhove. Prav nasprotno si pričujoča knjižica prizadeva dokazati, da predstavlja Hegel za nas horizont, ki je v nekem temeljnem pomenu še nepresežen in da so novice o njegovem pokopu preuranjene.

O Heglovem dvoumnem statusu priča že dejstvo, da modernizem nikakor ni bil epoha vladavine heglovstva, temveč prej epoha, ki je skušala Hegla temeljito preseči. Vsi veliki modernistični projekti, od Marxa preko Nietzscheja in Heideggerja do analitične filozofije,

so se utemeljevali prav na svoji razmejitvi od Hegla, razumeli so se kot izstop iz heglovstva (in s tem sploh iz okvirov tradicionalne filozofije). Da ne govorimo o tem, da je za »običajno« moderno zavest Hegel predstavljal predvsem nekega nerazumljivega, osovražnega ali pozabljenega filozofa. Za domnevno pokopavanje Hegla torej ni bilo treba čakati gesla o postmodernizmu, to nalogo si je postavil že sam modernizem. Morda je prej res obratno, da je šele z zavestjo o meji modernizma, ki jo je prineslo razglabljanje o postmoderni, napočil pravi trenutek za povratek k Heglu.

Z vsem povedanim torej nikakor nočem odreči racionalnega jedra govoru o postmoderni. Prav nasprotno. Razgradnja velike zgodbe o napredovanju uma in zgodovine je sicer res potrebna, le da se te poenostavljene podobe nikakor ne da pripisati Heglu. Potrebno je tudi načrtati mejo razsvetljski ideji uma, le da ta meja ne poteka onkraj moderne, temveč znotraj nje, še več, za moderno je prav konstitutivna. To notranjo mejo pa je Hegel načrtal bolje kot kdorkoli drug, zlasti pa precej bolj pronicljivo in natančno kot njegovi postmoderni kritiki. Zavest o notranji razklanosti moderne je sicer že od Kanta naprej spremljala vse moderniste vredne tega imena (med njimi zgoraj naštetih), pri Heglu pa je prišla na dan v nemara najjasnejši in najbolj zavezujoči obliki. Če je že treba uvodno besedo strniti v kakšno udarno geslo, potem bi lahko rekli, da je bil *Hegel prvi postmodernist*. Na vrhuncu in ob zmagi razsvetljenstva je pokazal, da razsvetljske ideje nosijo v sebi precej drugačno sporočilo od onega, ki ga je širila mitska pripoved o njih, da pa jih zaradi tega še nikakor ni treba zavreči, temveč je treba paradoks vzeti nase. Tu je Hegel temeljito prehitel svoje prehitelce. In morda je heglovski horizont nepresežen in tako težko presegljiv ne zato, ker bi bil zmožen neomejene ekspanzije, temveč prav zaradi tega, ker ima v svojem jedru vpisano zavest o svoji lastni notranji meji. Zato se vsak novi postmodernizem, ki hoče pod njim potegniti črto in ga zamejiti od zunaj, vedno znova izkaže za zvrst modernizma. Zato tudi nova postmoderna senzibilnost ne pomeni kakega dokončnega prevladanja heglovstva, temveč prej novo zavest o tem, kako zelo smo mu zavezani.

Tudi kar se tiče velikih pripovedi, *Fenomenologija duha*, ta največja med njimi, opravlja podobno funkcijo. Ne gre za to, da

bi z njimi opravila, temveč prinaša notranji zasuk, ki jih postavlja na glavo. Teleološki cilj, kamor naj bi se stekala ta velika zgodba, se namreč izkaže za prazno točko. To praznino je Hegel, ki je bil, kot rečeno, velik humorist, poimenoval absolutna vednost. S tem mu je uspelo nadvse učinkovito zmesti interprete in kritike, ki so se v silovitih napadih na ta pojem – glavni sinonim za hegllovsko zablodo – bojevali predvsem s svojimi lastnimi predstavami o absolutni vednosti, ne pa s Heglovim konceptom. Brez dvoma je vrhunec Heglovega humorja, da v absolutni vednosti, h kateri smo se ves čas vzpenjali, zavest prav ničesar ne izve, temveč je le napotena nazaj na svoje vzpenjanje k njej in s tem na pomanjkljivosti lastne vednosti. Na koncu poti izvemo le, da je na poti tja ležala že vsa resnica in da smo bili opeharjeni tako, da smo že ves čas imeli tisto, za čemer smo si prizadevali. Ali drugače rečeno: to, kar v običajni predstavi velja za absolutno vednost, ima zavest kvečjemu na začetku poti, ko je prepričana, da bo s svojo vednostjo zlahka ujela resnico; ko ji to vsakič znova spodleti, pride na koncu do hegllovске absolutne vednosti prav tedaj, ko je izgubila še zadnjo sled one prve, običajne absolutne vednosti – torej ko uvidi, da je vsa resnica ravno v tej spodletelosti. Velika zgodba torej nikakor ne ostane brez konca (odprta, nesklenjena, večpomenska itd., kar se nekaterim zdi znak izstopa iz teleologije); nasprotno, konec je tak kot v vsaki dobri kriminalki: docela nepričakovan, vnačaj povsem spremeni smisel celote in jo postavi v čisto drugo luč, pa vendar tak, da je pravzaprav bodel v oči že od prve strani naprej. Le da nam kriminalka da neko pozitivno rešitev, ki vnačaj odgoneti vse zapetljaje, Hegel pa ne – pove nam le, da so zapetljaji svoja lastna razrešitev in da kake druge ne bomo dobili. – Ta praznina v srži teleološkega napredovanja pa s teleologijo opravi mnogo bolje kot anti-teleološke filipike.

Pričujoča knjižica prinaša le interpretacijo začetka *Fenomenologije*. V prvem delu se ukvarja z analizo »Predgovora«³, tega kanonskega teksta, kjer je morda najjasneje prikazana osnovna

---

³ Ta analiza je komplementarna analizi »Uvoda« v *Fenomenologijo*, ki je bila pred časom objavljena v *Hegel in objekt* (Analecta, Ljubljana 1985).

paradigma heglavskega mišljenja; v drugem delu pa razčlenjuje začetni del *Fenomenologije*, poglavje o *zavesti*, ki pokriva prve tri razdelke in tvori izhodišče vsega nadaljnega napredovanja. Analiza je razmeroma nadrobna in se giblje s počasnimi koraki, saj se ravno v »Predgovoru« in v »Zavesti« odigravajo nekatere ključne heglavske poteze, ki imajo velike konsekvence za naprej. – Nadaljevanje te knjižice, ki bo, si *diis placet*, izšlo naslednje leto, bo vsebovalo interpretacijo preostanka *Fenomenologije* in bo napredovalo precej hitreje kot ti začetni manevri.

Nisem se podrobneje ukvarjal z nastankom *Fenomenologije* in s filološkimi problemi, saj so tu vse ogromno delo v glavnem že opravili najprej Glockner, Lasson, Hoffmeister, za njimi pa Kimmerle, Nicolin, Bonsiepen in Heede, ki so postavili zdaj veljavne standarde – če omenim le najvažnejše. Niti si nisem prizadeval podati pregleda poglobitvinih interpretacij – nekaj najvažnejših ali posebej zanimivih navajam sproti, kadar je to vsebinsko potrebno, toda vodilo je sledenje Heglovemu tekstu in koherentnost lastne interpretacije, ne pa analiza drugih.

Koherentnost interpretacije pa skuša najti svojo podlago v dogmatskem vnaprejšnjem prepričanju, da se je mogoče do vseh razsežnosti Heglovega mišljenja (predvsem doslej zastrtih in zanemarjenih) najbolje dokopati z lacanovskimi koncepti. Tu ni bilo potrebno kakšno nasilje nad tekstom, saj Hegel kar naprej sam ponuja eksplicitna vodila v tej smeri. Konec koncev je bil Hegel pač najboljši Lacanov učenec.⁴

---

⁴ [Pričujoči Uvod se nanaša le na prvo knjigo, ki je izšla leta 1990 in napoveduje nadaljevanje, ki je nato izšlo leta 1992. Vsekakor preveč optimistično naznanja, da bo drugi del vseboval interpretacijo celotne *Fenomenologije*.]